

بررسی عوامل فرهنگی - اجتماعی موثر بر رفتار شهروندان در حفظ محیط‌زیست (مطالعه موردی: شهر بروجن)

علیرضا ربیعی*^۱؛ ابراهیم انصاری^۲؛ اصغر محمدی^۳

۱ دانش آموخته کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان
۲ دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان
۳ استادیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۰۸/۰۵؛ تاریخ تصویب: ۱۳۹۶/۰۴/۲۶)

چکیده

امروزه محیط‌زیست یک پدیده فرهنگی و اجتماعی است که از ابعاد گوناگون قابل بررسی است. پژوهش حاضر با هدف بررسی عوامل فرهنگی - اجتماعی موثر بر رفتار شهروندان در حفظ محیط‌زیست بروجن انجام گرفته است. مبانی نظری پژوهش نظریه‌های ساختارگرایی، همبستگی اجتماعی و کنش است. روش تحقیق در این پژوهش کمی و از نوع پیمایشی بوده و از ابزار پرسشنامه برای گردآوری اطلاعات استفاده شده است. جامعه آماری مورد پژوهش شامل ۴۰۰۷۶ ساکنان شهر بروجن بوده و نمونه آماری این تحقیق ۳۸۱ نفرند که به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب شده‌اند. تجزیه و تحلیل داده‌ها در سطح آمار توصیفی در قالب جدول‌های توزیع فراوانی و در سطح آمار استنباطی با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون، تحلیل واریانس و آزمون t و تحلیل مسیر انجام گرفته است. در این پژوهش نتایج نشان می‌دهد که متغیرهای ارزش‌های سنتی، ارزش‌های دینی، اخلاق اجتماعی، مسئولیت‌پذیری، پیروی شهروندان از الگوهای ارایه شده، استفاده از رسانه‌های گروهی با سطح معنی‌داری صفر در آزمون معنی‌داری همبستگی پیرسون و درآمد با سطح معنی‌داری ۰/۰۱۷، سن و شغل شهروندان با سطح معنی‌داری صفر در آزمون تحلیل واریانس (F) بر رفتار شهروندان در حفظ محیط‌زیست تأثیر داشته است. اما متغیر تحصیلات با سطح معنی‌داری ۰/۰۷۵ در آزمون تحلیل واریانس (F) و جنسیت با سطح معنی‌داری ۰/۱۸۰ در آزمون T بر رفتار شهروندان در حفظ محیط‌زیست تأثیری ندارد، به طور کلی ۰/۶۱ تغییرات بر رفتار شهروندان در حفظ محیط‌زیست (متغیر وابسته) به وسیله متغیرهای مستقل تبیین می‌شود. در مجموع عوامل فرهنگی - اجتماعی عامل تعیین‌کننده رفتارهای افراد در یک جامعه هستند و سرچشمه رفتار محیط‌زیستی همه افراد از این عوامل می‌باشد.

کلید واژه‌ها: محیط‌زیست، حفاظت محیط، اخلاق اجتماعی، مسئولیت‌پذیری، رفتار، فرهنگ محیط‌زیستی

سرآغاز

محیط‌زیست و حفاظت از آن مقوله‌ای است که فقط در سایه توجه کامل و با نگرشی دقیق از زوایای مختلف قابل اجرا خواهد بود و انجام فعالیت‌ها و سیاست‌های تک بعدی منجر به نتایج پایدار و سازنده نخواهد شد. حال آن محیط‌زیست به دلیل ارتباط تنگاتنگ آن با سلامتی انسان به عنوان مهمترین اولویت آموزشی و تحقیقاتی در سر تا سر جهان مطرح می‌باشد، لازم است آن راهکارهای مناسب برای نهادینه‌سازی فرهنگ محیط‌زیست در آن جامعه از مسئولین امر تا مردم عادی و به ویژه کودکان به دقت مورد مطالعه و بررسی قرار گیرد تا بتوان حرکتی خودجوش و ذاتی به نفع محیط‌زیست را در آن جامعه پدید آورد زیرا فقط در این صورت است که می‌توان به حفاظت از محیط‌زیست و روال سالم زندگی امیدوار بود.

حفاظت از محیط‌زیست نه تنها به عنوان جز تفکیک‌ناپذیر توسعه پایدار بلکه به عنوان ارزش بنیادین مورد نیاز نسل امروز و نسل‌های آتی، امروز از دو دهه قبل که مفهوم توسعه پایدار به ادبیات گفتاری و نوشتاری اضافه شد، مورد پذیرش و تأکید قرار گرفته است. مصادیق ناپایداری همانند استفاده نامناسب از انرژی و یا انرژی‌های نامناسب، بهره‌برداری و تخریب بی‌رویه منابع پایه، فقر، افزایش جمعیت، افزایش آلودگی‌ها، عمدتاً مشکلات محیط‌زیست نیز محسوب می‌شوند و ناگزیر حفاظت از محیط‌زیست اهمیت روزافزون می‌یابد. یافتن مصادیق ناپایداری الزاما به مفهوم نیل به توسعه پایدار و یا چگونگی حفاظت از محیط‌زیست نیست، چرا که توسعه پایدار و حفظ محیط‌زیست مانند سایر ارزش‌های زندگی اجتماعی در فرهنگ‌های مختلف توصیف‌های متفاوتی دارند. بدون شناخت اصول و مبانی مقبول این ارزش‌ها نمی‌توان از توسعه فرهنگی حفاظت از محیط‌زیست سخن به میان آورد.

فرهنگ عامل اصلی و به معنای موتور توسعه پایدار و حفاظت از محیط‌زیست است. بهبود محیط‌زیست زمانی حاصل خواهد شد که محیط طبیعی و فرهنگی انسان با هم مرتبط باشند.

اخلاق محیط‌زیستی رفتار ایده‌آل بشر نسبت به محیط زندگی خود اعم از محیط طبیعی، محیط اجتماعی و فرهنگی است. حال، محیط‌زیست آلوده را با ابزار فرهنگی می‌خواهیم نجات دهیم، به عبارت دیگر، چه باید کرد؟ آیا فرهنگ و فرهنگ‌سازی در رابطه با حفظ محیط‌زیست به داد انسان مدرن خواهد رسید؟ برای

گسترش فرهنگ محیط‌زیستی در جامعه لازم است در پی شناخت میزان دانش و نگرش افراد جامعه بوده، تا بتوان بر مبنای نیاز افراد برای درک بیشتر از مفهوم محیط‌زیست، حفظ و نگهداری آن برنامه‌ریزی کرد. با دادن آگاهی و اطلاعات کافی به افراد جامعه و فراهم کردن مدل‌های اجتماعی که بتوانند فرهنگ محیط‌زیستی را اجرا کنند نه تنها گسترش فرهنگ محیط‌زیستی تسهیل پیدا می‌کند، بلکه موجب تقویت روحیه و شناخت بیشتر افراد از ارتباط آنان با محیط‌زیست خود می‌شود. بدون شک اقدام و اجرای هرگونه برنامه‌ای به منظور حفاظت محیط‌زیست نیاز به دانش کافی و شناخت لازم از محیط‌زیست و آلاینده‌های آن دارد بحران‌های محیط‌زیستی ناشی از آلودگی‌ها هم اکنون بسیاری از کشورها را به طرز خطرناکی تهدید می‌کند بنابراین، کشورها با حفاظت جدی و منطقی از محیط‌زیست خود و برنامه‌ریزی‌های علمی می‌توانند این بحران‌های محیط‌زیستی را کنترل نمایند، ما نیازمند آنیم که آگاهی‌های محیط‌زیستی به صورت جزئی از معارف همگانی در آید و مشکلات آسیب‌های محیط‌زیست، نگرانی عمومی را سبب شود ذکر این نکته بسیار ضروری به نظر می‌رسد که هم اکنون افکار عمومی جهانی بسیار معطوف بر مسایل محیط‌زیستی است و حساسیت شدیدی را نسبت به آن نشان می‌دهد چرا که در رابطه مستقیم با وجود آنها است و این مسایل به خصوص در کشورهای پیشرفته صنعتی به نحو بارزتر و مشخص‌تری به چشم می‌خورد. زیرا فعالیت‌های صنعتی شدید در این کشورها لطمات جبران ناپذیری بر محیط‌زیست و منابع آن وارد و سلامتی محیط‌زیست جوامع این کشورها به طور جدی در خطر نابودی و اضمحلال قرار گرفته است (کومنز، ۱۳۸۲).

اصل پنجاهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به صراحت حفاظت از محیط‌زیست را یک وظیفه عمومی بیان داشته، اما علی‌رغم این تصریح قانونی وضعیت محیط‌زیست در ایران به شدت نگران‌کننده است؛ به طوری که بنابر گزارش «شاخص عملکردی محیط‌زیست EPI^(۱)» در سال ۲۰۰۶، رتبه ایران از میان ۱۳۳ کشور جهان با عدد شاخص ۷۰ در مقام ۵۳ قرار گرفته است. در دوره ارزیابی بعدی در سال ۲۰۰۸، رتبه عملکرد محیط‌زیست ایران با ۱۵ پله نزول به ۶۸ می‌رسد و در آخرین رده‌بندی در سال ۲۰۱۰ نیز محیط‌زیست ایران با ۱۰ پله نزول دوباره و امتیاز اندک ۶۰ به رتبه ۷۸ تنزل یافته است. انتشار این

چه از لحاظ تاریخی و چه از لحاظ مفهومی مدرن‌ترین محیط‌هایی است که انسان‌ها و غیر انسان‌ها در آن سکون دارند (بری، ۱۳۸۰).

آلودگی محیط زیست: پخش یا آمیختن مواد خارجی به آب، هوا، خاک یا زمین به میزانی که کیفیت فیزیکی، شیمیایی یا بیولوژیکی آن را به طوری که زیان‌آور به حال انسان یا سایر موجودات زنده یا گیاهان و یا آثار و ابنیه باشد، تغییر دهد (قوام، ۱۳۷۵).

تاریخچه جامعه‌شناسی محیط زیست

تعدادی زیادی از مردم و همچنین پژوهشگران مدعی این نکته بودند که جامعه‌شناسی و محیط‌زیست هیچ وجه مشترکی با یکدیگر ندارند، در مقابل کسانی هم نظری متفاوت با آنها داشتند و زمینه‌های مشترک بسیاری برای جامعه‌شناسی و محیط‌زیست قائل بودند در اواخر دهه ۱۹۶۰ و اوایل ۱۹۷۰، محیط‌زیست‌گرایی در عرصه علوم ظاهر شد. در نیمه اول دهه ۷۰ میلادی، روان‌شناسان، تحقیق در مورد آگاهی‌های محیط‌زیستی و گرایش افراد به مسایل محیط‌زیستی را آغاز کردند، اما در نیمه دوم دهه هفتاد به طور خاص بر دو حوزه تحقیق در مورد مسایل محیط‌زیستی متمرکز شدند: تحقیق تجربی بر روی جهت‌گیری‌های ارزشی غیرمادی و تحقیق در مورد جنبش‌های محیط‌زیستی معاصر که هیچ یک هنوز با عنوان جامعه‌شناسی محیط‌زیست ظاهر نشده بود. در اوایل دهه ۱۹۸۰ علم روان‌شناسی با پرداختن به موضوع آگاهی محیط‌زیستی به جریان‌های محیط‌زیستی، وارد عرصه شد. قسمتی از مشکل این بود که مسایل محیط‌زیستی به عنوان یک موضوع حقیقی و اصلی جامعه‌شناسی در نظر گرفته نشده بود. جامعه‌شناسی محیط‌زیست در ۱۹۹۶ به صورت یک درس دانشگاهی ارائه شد. تا قبل از آن، شامل عنوان‌های: جامعه‌شناسی بوم‌شناسانه، تحقیق محیط‌زیستی در علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی و بوم‌شناسی بود و پس از آن به عنوان یک رشته دانشگاهی (از جمله در کشور آلمان) مطرح شد. مهم‌ترین عامل توسعه این رشته، انتقال جامعه‌شناسی محیط به جامعه‌شناسی محیط‌زیستی است. اولی به مطالعه جریان‌های محیط‌زیستی از درون جامعه‌شناسی کهن می‌پردازد اما دومی شامل روابط اجتماعی است (تولایی، ۱۳۸۶).

آمارهای رسمی این نکته را به ذهن متبادر می‌کند که بازیگران عرصه محیط‌زیست ایران اعم از توده‌های مردم، جامعه دانشگاهی، بنگاه‌های اقتصادی و در راس همه دولت در زمینه حفاظت از محیط‌زیست و جلوگیری از گسترش تخریب و آلودگی آن ناموفق بوده‌اند. با اندکی کاوش می‌توان دریافت که یکی از مهمترین مشکلات و موانع موجود در عرصه حفاظت از محیط‌زیست در ایران، نبود آگاهی و اطلاعات در میان تمامی لایه‌های اجتماع است (دبیر سپهری، ۱۳۸۴).

شهر بروجن به واسطه قرار گرفتن در مسیر مهمترین راه مواصلاتی استان (جاده خوزستان- اصفهان) و تردد روزانه صدها خودرو و همچنین افزایش جمعیت، با خطر آلودگی‌های مانند آلودگی‌های صوتی و هوا قرار دارد و همچنین کوچ‌پذیر بودن این شهر که می‌توان علت آن را وجود امکانات رفاهی تقریباً غیرقابل مقایسه این شهر با شهرهای اطراف دانست. این شهر به دلیل دارا بودن آب و هوای متفاوت با استان خوزستان مسافرانی زیادی به‌خصوص در ایام تابستان به این شهر سفر می‌کنند آشکار است که با توجه به دلیل مذکور انواع و اقسام آلودگی‌های محیط‌زیستی در این شهر وجود دارد یا این که این شهر مستعد مبتلا شدن به انواع و اقسام آلودگی‌ها می‌باشد که اگر اقدام‌هایی جهت کنترل این آلودگی‌ها صورت نگیرد، در آینده نچندان دوری عوارض این آلودگی‌ها خود را نمایان می‌کند و مشکلات جدی در خصوص محیط‌زیست شهر به‌وجود می‌آورد و می‌تواند این شهر را از رونق بیندازد و مشکلات اقتصادی زیادی گریبان‌گیر این شهر شود.

تعریف مفاهیم و اصطلاحات

محیط‌زیست: محیط‌زیست، به تمام محیطی اطلاق می‌شود که انسان به طور مستقیم و غیرمستقیم به آن وابسته است و زندگی فعالیت‌های او در ارتباط با آن قرار دارد (قوام، ۱۳۷۵).

محیط‌زیست شهری: منظور از محیط‌شهری فضا‌های انسان ساخته، ساختمان‌ها، پیشرفت‌ها و ساختارهایی است که در شهرک‌ها و شهرها می‌بایم و این در برابر حیات‌وحش (که در آن هیچ ردپایی از انسان نیست یا رد اندکی هست) و یا در برابر خارج از شهر روستایی قرار می‌گیرد (که در آن محیط طبیعی و فرآیندهای آن را انسان‌ها اداره می‌کنند، اما آنها را نیافریده‌اند). شهر و شهرک نشان‌دهنده محیط ساختگی است که انسان‌ها برای خود یا دیگران درست می‌کنند و ظهور محیط شهری نیز،

پیشینه تحقیق

ستوده و پوراصغر سنگاچین پژوهشی با عنوان «بررسی گزارش‌های شاخص‌های پایداری و عملکرد محیط‌زیست در سال‌های ۲۰۰۵، ۲۰۰۶ و ۲۰۰۸ و جایگاه ایران» انجام دادند نتایج نشان می‌دهد با توجه به تفاوت‌های اساسی که بین این شاخص‌ها وجود دارد به تنهایی نمی‌توان گفت که جایگاه ایران از لحاظ محیط‌زیست در بین کشورهای جهان ارتقا، یا تنزل یافته است ولی رتبه کشور در هر سال و در هر گزارش به طور مجزا نشان‌دهنده جایگاه ایران در بین سایر کشورهای دنیاست اگر چه انتقادهای زیادی بر مبنای اطلاعاتی مورد استفاده در این گزارش‌ها وجود دارد ولی می‌توان نتیجه‌گیری کرد علاوه بر ضرورت ارتقای جایگاه محیط‌زیست و توجه بیشتر در برنامه‌های توسعه کشور، با توجه به منابع مورد استفاده در محاسبه امتیازهای این شاخص‌ها، انتشار صحیح و به روز گزارش فعالیت‌های محیط‌زیست کشور و ارسال آنها به مجامع بین‌المللی می‌تواند در ارتقای جایگاه ایران در خصوص این بخش بسیار حایز اهمیت باشد (ستوده و پوراصغر، ۱۳۸۹).

مهدوی و ریاحی در تحقیقی با عنوان «عوامل فرهنگی اجتماعی در تقابل با محیط‌زیست» به بررسی این موضوع در شهر اراک پرداخته‌اند. در آلودگی‌های صنعتی، برخی عوامل فرهنگی و اجتماعی هم بر آلودگی شهر اراک تاثیرگذار است. مهمترین عامل مهاجرت بی‌رویه قلمداد شده که منجر به کاهش فضای سبز و افزایش حجم آلودگی‌ها شده است. مهاجران بدون لحاظ نمودن حفظ محیط‌زیست در زندگی خود در نابسامانی‌های محیطی نیز تاثیرگذار بوده‌اند (مهدوی و ریاحی، ۱۳۸۳).

بلیکی پژوهشی با عنوان «جهان بینی محیط‌زیستی و رفتارهای مسئولانه محیط‌زیستی» انجام داده که این پژوهش به مطالعه تغییر نگرش‌ها و رفتارهای محیط‌زیستی در استرالیا در بین سال‌های ۱۹۸۹ تا ۱۹۹۴ پرداخته است. نمونه آنها از ساکنان نواحی شهری ملبورن و دانشجویان دانشگاه انتخاب شد. در این پژوهش معلوم شد که بیشترین تعهد به جهان‌بینی محیط‌زیستی در بین نسل میانسال یافت می‌شود، نسل جوان‌تر موضعی میانه و نسل سال‌خورده‌تر پایین‌ترین سطح تعهد را داشتند. دانشجویان در مقایسه با عموم مردم، از نظر جهان‌بینی محیط‌زیستی امتیاز بالاتری نمی‌گیرند. این یافته‌ها پرسش‌هایی درباره نقش تحصیلات دانشگاهی در ایجاد سطوح بالاتری از تعهد و رفتار

محیط‌زیستی پیش می‌کشد (Blaiki & Ward, 1992).

کایزر و دیگران پژوهشی با عنوان «نگرش محیط‌زیستی و رفتار بوم‌شناختی» انجام دادند که در این پژوهش به بررسی رفتارهای محیط‌زیستی پرداخته‌اند. نمونه تحقیق آنان اعضای دو سازمان حمل و نقل مجزاء در کشور سوئیس بود. در این مطالعه دانش محیط‌زیستی، ارزش‌های محیط‌زیستی و قصد رفتار بوم‌شناختی به عنوان متغیرهای تاثیر گذار بر رفتار محیط‌زیستی در نظر گرفته شده‌اند. یافته‌های تحقیق نشان داد که دانش محیط‌زیستی و ارزش‌های محیط‌زیستی ۴۰ درصد از واریانس قصد رفتار محیط‌زیستی را تبیین می‌کنند، که ۷۵ درصد از واریانس کل رفتار محیط‌زیستی را پیش‌بینی می‌کند (Kaiser et al., 1999). با توجه به پژوهش‌های که در زمینه حفاظت از محیط‌زیست انجام شده است می‌توان به این نتیجه دست یافت که عوامل فرهنگی اجتماعی بیش از آن چیزی که تصور می‌شود در حفاظت از محیط‌زیست نقش دارند و هر روزه نقش آنها بیشتر و بیشتر می‌شود و دیگر مثل گذشته مساله حفاظت از محیط‌زیست به مسایل فنی ختم نمی‌شود اکنون مسایل مربوط به محیط‌زیست عمیقا دارای مفهوم اجتماعی‌اند و ریشه فرهنگی دارند. همچنین انجام این پژوهش‌ها نشان‌دهنده این است که امروزه شناخت درستی نسبت به جایگاه اصلی و واقعی نقش عوامل فرهنگی اجتماعی در حفظ محیط‌زیست به‌دست آمده است که این می‌تواند نقطه امیدوارکننده‌ای باشد تا بتوان محیط‌زیست را در برابر خطراتی که آن را تهدید می‌کند حفاظت کرد.

مبانی نظری

به سوی «سبز» کردن نظریه اجتماعی

نظریه اجتماعی سبز از طریق گفتمان‌ها و رویه‌های علمی دست کم چهار موضوع را برای نظریه اجتماعی مطرح می‌کند. موضوع نخست به رویکرد ناظر بر سطح دانش در مطالعه جامعه مربوط است. نظریه اجتماعی سبز بر آن است که هر نظریه اجتماعی نه فقط باید تعامل اجتماعی/ محیط‌زیستی را موضوع مرکزی مطالعات خود قرار دهد بلکه سبز کردن نظریه اجتماعی مستلزم اتخاذ یک رویکرد مشخصا چند رشته‌ای یا «میان رشته‌ای» است. موضوع دوم مربوط به چارچوب زمانی نظریه اجتماعی و سیاسی سبز از طریق گفتمان‌ها و رویه‌های عملی «توسعه

متفکرانی چون فردریش نیچه، مارتین هایدگر، زیگموند فروید پیدا کرد. نظریه اجتماعی پست مدرن، رویکردی از نظر اجتماعی- ساخت گرایانه دارد.

پست مدرنیسم و ساختمان اجتماعی محیط‌زیست

عرصه نهایی و استدلالا دعوایی‌تر درگیری پست مدرن در موضوع محیط‌زیست عبارت از رویکردی است که به شکل قایل بودن به ساختمان اجتماعی برای مسایل محیط‌زیستی دارد و ساخت شکنی‌ای است که در مورد مفاهیمی کلیدی چون محیط‌زیست، طبیعت و طبیعی انجام می‌دهد.

پست مدرنیسم، محیط‌زیست گرایی و طرد مدرنیته

به عقیده «گیر» این نظر که بحران محیط‌زیستی نتیجه به بیراه افتادن روشنگری است، مشوق دیدگاهی شده که می‌گوید پست مدرنیسم معرف راه حل آن بحران از طریق دست رد نهادن به سینه پروژه مدرنیستی است به طور مشابه «ادر» اعلام می‌کند که مدرنیته نماینده فرهنگی است که تملک مادی طبیعت را به استثمار طبیعت تقلیل داده و بنابراین، بحران محیط‌زیستی را دامن زده است.

به زبان ساده اگر بحران محیط‌زیستی معلول مدرنیته و میراثش بوده باشد، پس راه حل باید در پست مدرنیته، یعنی چیزی سوای مدرنیته به گونه‌ای که آن را می‌شناسیم جستجو شود. بحران محیط‌زیستی به عنوان اثر جنبی جوامع مدرن و منطق و اعمالی که پروژه مدرنیستی بر آن متکی است به این ترتیب پیوند نیرومندی بین نظریه اجتماعی پست مدرن و محیط‌زیست برقرار می‌کند (بری، ۱۳۸۰).

قرآن و محیط‌زیست

در آیه ۱۰ سوره الرحمن آمده است: «وَ الْأَرْضَ وَصَعَهَا لِلْأَنَامِ» یعنی: و (خداوند) زمین را برای همگان قرار داد. بر مبنای این آیه کریمه، زمین و محیط‌زیست آن، حق همگانی است و همه حق دارند از آن بهره‌مند شوند. بنابراین، استفاده از این حق، باید به گونه‌ای باشد که امکان استفاده و بهره‌برداری از آن، برای نسل حاضر و نسل‌های آینده حفظ شود (فیروزی، ۱۳۸۴).

نکته‌ای که باید بدان توجه داشت این است که، هرگاه حقی برای انسان نسبت به چیزی پدید آید، در مقابل آن تکلیفی نیز خودنمایی خواهد کرد. اگر استفاده و بهره‌برداری از طبیعت و

پایدار»، دست کم چهار موضوع را برای نظریه اجتماعی است: نظریه اجتماعی سبز چنان که در رابطه با اعتنای محوری‌اش به قضیه قابلیت پایداری و توسعه پایدار بیان شد قایل به یکی کردن دل‌نگرانی در قبال آینده و دغدغه‌ی سرنوشت نسل‌های آینده است. سومین موضوع، سر و کارش با این واقعیت رُک و بی‌پرده است که مسایل زیست بوم‌شناختی حرمتی برای مرزهای ملی یا فرهنگی قایل نمی‌شوند. مسایل آلودگی از قبیل گرم شدن جهانی هوا و تغییر وضع اقلیمی کره زمین، از لحاظ وسعت دامنه، جهانی‌اند و از مرزهای ملی فرا می‌گذرند. پس نظریه اجتماعی نیز باید وسعت دامنه‌اش و رویکردش جهانی باشد. چهارمین موضوع این است که «سبز» شدن نظریه اجتماعی ملازمه دارد با این اعتقاد که نظریه اجتماعی، دیگر نمی‌تواند در داخل مرز «نوع» باقی بماند و به عبارت دیگر صرفاً یا در درجه نخست دغدغه‌ی روابط و پدیده‌های اجتماعی نوع آدمیان را داشته باشد (بری، ۱۳۸۰).

نظریه ساختگرایی

در نگاه ساختارگرایی، تحلیل جهان اجتماعی تنها با ارجاع به پدیده‌های صوری و لایه‌های رویین تحلیلی ناقص و مبتنی بر نوع پنداشت ساده‌انگارانه از جهان اجتماعی تلقی می‌شود. براساس این نگاه، هر رویداد اجتماعی باید براساس ارجاع به لایه‌های بنیادین یا آن چه را که آنها ساختار می‌نامند بررسی و تحلیل شود. علت‌های نزدیک و عوامل قریب، زمانی در تحلیل و تبیین پدیده‌ها سودمند و موثرند که در سلسله طولی علت‌های بنیانی قرار گیرند. چنین نگرشی متضمن توضیح و تبیین خاصی است، به این معنی که توضیح یک رفتار، نسبت‌دادن آن رفتار به نظام زیربنایی هنجارهایی است که امکان وقوع چنین رفتاری را ممکن می‌سازند. هر رفتار به‌مثابه تظاهری از نظام زیربنایی نموده‌ها توجیه می‌شود (ترنر، ۱۳۸۱). شاید بتوان برای مسایل مربوط به محیط‌زیست و حفظ آن مرز و محدودی خاصی متصور شد ولی به منظور ساخت بیشتر و بهتر محیط‌زیست و مسایل مربوط به آن پژوهش درباره عوامل فرهنگی- اجتماعی محیط‌زیست را در بر داشته‌اند امری ضروری می‌باشد.

جامعه‌شناسی پست مدرنیسم

نظریه اجتماعی پست مدرن ریشه‌های فراوان دارد، رشته‌های بی‌شمار را در می‌نوردد و خاستگاه‌هایش را می‌توان در آثار

شدن از معنا پیش می‌رود و در عصر بوروکراسی به جای کسب نوعی تعالی، توجه اصلی بشر بر کارایی و عقلانیت است با این تفاسیر زندگی مقصد و معنی خود را گم کرده و انسان‌ها در دامی افتاده‌اند که او آن را قفس آهنین بوروکراسی پوچ و عقلانیت بی‌معنا نامیده است. وبر با تاکید بر اهمیت محوری و تقریباً همه جانبه باورهای دینی در زندگی بشر فضایی برای استقلال فرهنگ ایجاد می‌کند اگر توجه داشته باشیم که انسان‌ها معمولاً رفتارهایشان براساس انگیزه و هدف خاصی صورت می‌گیرد، می‌توان با مطالعه تاثیر ارزش‌های دینی بر ظهور انگیزه، برای رفتارها در انسان به تاثیر ارزش‌های دینی بر رفتار پی‌برد. ارزش‌های دینی برای ایجاد انگیزه در انسان، برای انجام رفتار مناسب که از جمله می‌توان به حفاظت از محیط‌زیست اشاره کرد ضرورت دارد. دلیل آنها این است که تنها پاداش و عقاب الهی است که می‌تواند انگیزه انجام رفتار مناسب باشد و غیر از این نمی‌تواند انگیزه‌ای وجود داشته باشد (اوجاقی، ۱۳۸۶).

با توجه به مباحث مطرح شده می‌توان چنین بیان کرد که ارزش‌های دینی می‌تواند با ابزارها و سازو کارهای خاص خود انگیزه لازم برای انجام اعمالی از سوی شهروندان به منظور حفظ و نگهداری محیط‌زیست را ایجاد نماید.

تالکوت پارسونز

یکی از اجزای اصلی سازنده نظریه کنش پارسونز نظام اجتماعی می‌باشد که از دیدگاه پارسونز نظام اجتماعی به انجام وظایفی برای بقای نظام گرایش دارد که ساخت‌های اجتماعی وظیفه پاسخ دادن به این نیازها را دارند. پارسونز نظام اجتماعی را به یک موجود زنده تشبیه می‌کند. همان‌گونه که بدن انسان برای زنده ماندن نیازهایی دارد و در قبال آن اعضایی دارد که نیازهایش را برآورده می‌کنند، یک نظام اجتماعی نیز نیازهایی دارد که باید ارضا شوند تا آن نظام پا بر جا باشد و اجزایی دارد که برای رفع آن نیازها عمل می‌کنند. بنابراین همه نظام‌های زنده به تعادل یا نوعی رابطه پایدار و متوازن میان اجزا و حفظ خویش جدا از نظام‌های دیگر گرایش دارند. پارسونز در تحلیل نظام اجتماعی بیشتر به عناصر سازنده ساختاری آن علاقه‌مند بود. از میان پیش‌نیازهای کارکردی که پارسونز برای نظام اجتماعی مشخص کرده از مورد دوم این پیش‌نیازهای کارکردی (هر نظام اجتماعی برای آن که باقی بماند باید از پشتیبانی

محیط‌زیست برای انسان به رسمیت شناخته شده؛ این حق، تکلیفی نیز ایجاد می‌کند و آن این است که انسان، وظیفه دارد به گونه‌ای از حق خود استفاده کند که به حقوق دیگران لطمه‌ای وارد نکند. بر همین اساس، اگر انسان از محیط‌زیست استفاده می‌کند، باید استفاده او، به گونه‌ای باشد که به حقوق دیگران در استفاده از آن خدش‌های وارد نشود.

چارچوب نظری

امیل دورکیم

دورکیم جوامع را به دو نوع تقسیم کرده همبستگی مکانیک و همبستگی ارگانیک یا اندامی؛ همبستگی نوع دوم به همبستگی ارگانیکی شهرت دارد. این همبستگی ناشی از تقسیم کار در جامعه جدید، و «مستلزم آن است که افراد با هم فرق داشته باشند.» همبستگی مکانیکی، همبستگی از راه همانندی است. در همبستگی ارگانیکی، چون افراد در جامعه دیگر همانند و یکسان نیستند؛ بلکه هر کدام در رشته خاصی تخصص دارند که دیگری نمی‌داند و هر کدام نیاز دیگری را برطرف می‌کنند. همین نیازمند بودن همبستگی آفرین است. این نیازمندی را دورکیم به اندام‌های موجود زنده تشبیه می‌کند که هر کدام وظیفه خود را انجام داده و همانند هم نیستند؛ ولی همگی برای حیات موجود زنده باهم همکاری داشته و همبستگی دارند (دورکیم، ۱۳۸۳).

این نکته قابل توجه است که سلامت هر جامعه با میزان درجه همبستگی اجتماعی مرتبط می‌باشد، همبستگی اجتماعی، درجه سلامت و همسوی افراد جامعه را مشخص می‌کند. در جامعه‌ای که همبستگی اجتماعی قوی‌تر باشد افراد جامعه را در کنار یکدیگر حفظ می‌کند و عکس این قضیه قابل تصور می‌باشد. بدین منوال با شناخت میزان و عوامل تقویت‌کننده همبستگی اجتماعی در جامعه می‌توان گام‌های موثری در حفظ و نگهداری محیط‌زیست برداشت.

ماکس وبر

ارزش‌های دینی در بافت کنش اجتماعی تجسم یافته است و در دادن معنایی به آن سهیم است، هر چند در برخی صورت‌های افراطی زهد و ریاضت هر نوع اعتبار دین را انکار می‌کند. تعالیم وبر کارایی اجتماعی تجربه ارزش‌های دینی را یاد آوری می‌کند. وبر به ارزش‌های دین به عنوان بعد محوری فرهنگ اشاره می‌کند. وی معتقد است با آغاز مدرنیته، جهان به سمت تهی

یک شاخص آن است.

باندورا

تأثیر رسانه‌های جمعی در زندگی روزانه شهروندان، محدود به تقویت یا تغییر نگرش‌ها و رفتارها نیست، بلکه می‌تواند منجر به کسب ارزش‌ها و نگرش‌ها و الگوهای رفتاری شود که از آن به آثار اجتماعی رسانه‌ها تعبیر می‌کنند. یکی از نظریه‌های مربوط به آثار اجتماعی رسانه‌ها، نظریه یادگیری اجتماعی آلبرت باندورا است که به طور ویژه با ارتباط جمعی در ارتباط است. براساس این نظریه، انسان‌ها بیشتر آن‌چه را که برای راهنمایی و عمل در زندگی نیاز دارند، صرفاً از تجربه و مشاهده مستقیم یاد نمی‌گیرند، بلکه عمده آن‌ها به طور غیرمستقیم و به‌ویژه از طریق رسانه‌های جمعی آموخته می‌شود (کوئیل، ۱۳۸۲).

ادعای اصلی باندورا این است که بیشتر رفتارهای آدمی به صورت مشاهده رفتار دیگران و از طریق الگوبرداری یاد گرفته می‌شود. خلاصه این که، رسانه‌های جمعی به خصوص رسانه‌های تصویری، منبع اصلی یادگیری اجتماعی هستند.

لوی اشتراوس

در هر جامعه‌ای رفتارهای انسانی مبتنی بر هنجارهاست. در حقیقت هنجارها در تنظیم روابط اجتماعی تأثیر به‌سزایی دارند و عدم رعایت آن‌ها توسط افراد نابهنجار حالتی مخرب دارد چرا که نظم اجتماعی را به مخاطره می‌اندازند. در اصطلاح جامعه‌شناسی هنجارها را الگوهای استاندارد شده رفتار می‌گویند. این الگوها نشان‌دهنده رفتار ایده‌آل یا مطلوب جامعه است. هنجارها در جامعه‌شناسی به‌عنوان یک قاعده رفتاری عمل می‌کنند که نه فقط افراد برای انجام کارها از آن پیروی می‌کنند، بلکه در عین حال رفتار انسان‌ها با آن سنجیده می‌شود (رفیع پور، ۱۳۷۸). بنابراین هنجارهای اجتماعی است که تعیین می‌کند انسان چه باید بگوید و از گفتن چه چیزهایی باید اجتناب ورزد. باید چگونه بیندیشد و چگونه رفتار کند. و به همین دلیل هر کس سعی می‌کند رفتار خود را با هنجارهای اجتماعی سازگار نماید تا جامعه او را به عضویت خود بپذیرد. هنجار به‌عنوان شیوه تنظیم اجتماعی از زمان دورکیم تا به حال مورد توجه جامعه‌شناسان بوده‌است. با این حال تاریخ مفهوم هنجار به زمانی بر می‌شود که انسان‌ها به ثبت و ضبط رفتارهای خود پرداختند و این مفهوم در تحلیل‌های فلسفی و اخلاقی مورد توجه قرار گرفت، هرچند که

ضروری نظام‌های دیگر برخوردار باشد نیست) می‌توان چنین استنباط کرد که در یک جامعه مردم به تنهایی توانایی محافظت از محیط‌زیست خود را ندارند، حال به هر گونه که باشد باید ارگان‌ها، سازمان‌ها، نهادها نیز مانند شهروندان وظایفی برعهده گیرند و به معنای دیگر وظایفی که بر عهده شهروندان است بر عهده سازمان‌ها و دیگر ارگان‌ها نیز می‌باشد. یا بهتر چنین بیان کرد که مسئولیت حفظ محیط‌زیست بر عهده تک تک افراد، نهادها و سازمان‌هاست و این‌ها بدون پشتیبانی از یک دیگر نمی‌توانند در این زمینه نتیجه مثبتی را کسب نمایند و در این راه به هر میزان که حس مسئولیت‌پذیری این مجموعه بیشتر شود محیطی زیبا برای زندگی خواهیم داشت (ریتزر، ۱۳۷۹).

آتونی گیدنز

حساسیت گیدنز را به اینکه موضوع‌های محیط‌زیستی چه جایگاه مرکزی در پژوهش اجتماعی دارند می‌توان از تحلیل وی درباره جهانی شدن نیز دریافت که در آن گفته است افتراق حاصل از صنعت‌گرایی یک دنیا با مفهومی منفی‌تر و ترسناک‌تر آفریده دنیایی که در آن دگرگونی‌های محیط‌زیستی بالفعل یا بالقوه‌ای از نوع زبان بار روی می‌دهد که هیچ‌کس بر روی سیاره زمین از تأثیر آن برکنار نیست (بری، ۱۳۸۰). از نظر گیدنز جهانی شدن حاصل بر هم خوردن نظم سنتی فضا و زمان است که به واسطه جدایی فضا و زمان از مکان پدید می‌آید. این فضا و زمان جدا شده از مکان در گستره‌ای نامتناهی با یکدیگر ترکیب و هم‌بزرگتر فراهم می‌کنند. بنابراین گستره تأثیرگذاری و تأثیرپذیری اجتماعی هم بسیار فراخ‌تر شده است، جامعه جهانی شکل می‌گیرد و جهانی شدن معطوف به انواع پیوند و رابطه‌ی فرد با این جامعه‌ی جهانی است، گیدنز تحت عنوان «از جاکندگی مناسبات اجتماعی» بیرون آمدن از شکل‌های زندگی، ترکیب کردن مجدد آن‌ها در طول زمان و مکان و همچنین تشکیل مجدد بسترهایی که بار دیگر این مناسبات را ایجاد می‌کند را توضیح می‌دهد (گیدنز، ۱۳۸۴).

گیدنز همچنین جهانی شدن را دارای پیامدهای دور و دراز و گاه غیر قابل پیش‌بینی می‌داند. او این نتایج و پیامدها را تحت عنوان مخاطره توضیح می‌دهد، مخاطره‌های محیط‌زیستی، بهداشتی از این گونه هستند. به نظر گیدنز پیدایش مخاطره محیط‌زیستی، نه فقط نتیجه مدرنیته و فرایند جهانی شدن، بلکه

می‌باشد. جامعه آماری تحقیق حاضر شامل کلیه افراد ۱۵ سال به بالا شهر بروجن می‌باشد که تعداد آنها ۴۰۰۷۶ نفر می‌باشد (مرکز آمار استانداری چهارمحال و بختیاری، ۱۳۹۰). به دلیل بزرگ بودن جامعه آماری از فرمول کوکران استفاده شده است و تعداد ۳۸۱ نفر به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند.

مواد و روش‌ها

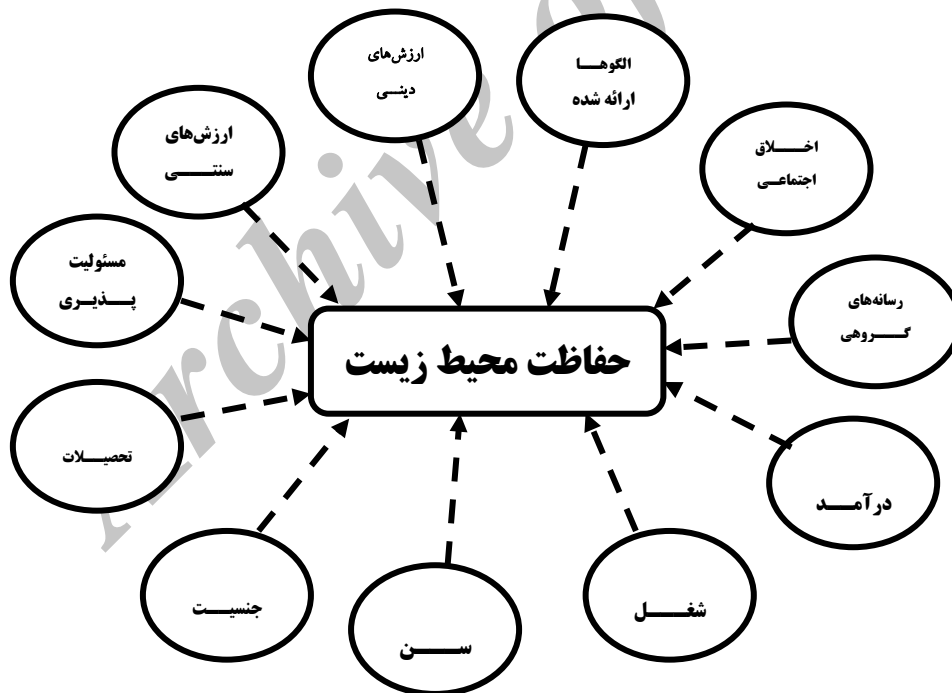
روش پژوهش

در این پژوهش از روش پیمایشی استفاده شده است به منظور تهیه پرسشنامه نهایی به مطالعه مباحث نظری پیرامون عنوان پژوهش، تعریف مفهومی متغیر وابسته و مستقل مراجعه و سپس پرسشنامه به یاری اساتید راهنما و مشاور تهیه و تنظیم شد (نمودار ۱).

واژه هنجار، از نظر مفهوم‌سازی، جدید به‌شمار می‌رود به‌طور کلی می‌توان گفت الگوها چند مشخصه دارند: ۱. قاعده و استاندارد رفتار ۲. رعایت کردن اکثریت ۳. مجازات در صورت عدم رعایت. در نتیجه این سه عامل است که الگو در واقع یک دستورالعمل رفتار اجتماعی یا به قول رالف دارندورف و دیگران یک «گرامر اجتماعی» می‌شود زیرا نقش عمده الگو در جامعه، تنظیم نظم اجتماعی و تبعیت از آن‌ها در روابط اجتماعی است (رفیع‌پور، ۱۳۷۸).

منطقه مورد مطالعه

بروجن از جمله شهرهای مهم استان چهارمحال و بختیاری است که در دشتی به وسعت حدود ۵۸۰ کیلومتر مربع در شرقی‌ترین نقطه منطقه و در محل تلاقی راه‌های سه استان چهارمحال و بختیاری، اصفهان و فارس قرار گرفته است. طبق آمار سرشماری سال ۱۳۹۰ تعداد کل جمعیت شهر بروجن ۵۲۶۹۴ نفر

نمودار (۱): مدل نظری در این پژوهش

سنجش پایایی یا قابلیت اعتماد

برای سنجش پایایی پرسشنامه قبل از انجام نهایی تحقیق، از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شده است. با توجه به این که مقادیر آلفا از ۰/۷ بیشتر هستند بنابراین، پایایی پرسشنامه و سوالات شاخص‌ها مورد تایید قرار می‌گیرد (جدول‌های ۱ و ۲).

روش نمونه‌گیری

در این پژوهش روش نمونه‌گیری، به دلیل گستردگی جامعه آماری از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای و پس از تعیین خوشه‌ها از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده استفاده شده است.

جدول (۱): معرفی ساختار متغیرهای مورد مطالعه در این پژوهش

متغیر	نوع متغیر	سطح سنجش	متغیر	نوع متغیر	سطح سنجش
جنس	مستقل	اسمی	الگوهای آرایه شده	مستقل	فاصله‌ای
سن	مستقل	رتبه‌ای	اخلاق اجتماعی	مستقل	فاصله‌ای
وضعیت تاهل	مستقل	اسمی	مسئولیت‌پذیری	مستقل	فاصله‌ای
درآمد ماهیانه	مستقل	رتبه‌ای	ارزش‌های سنتی	مستقل	فاصله‌ای
تحصیلات	مستقل	رتبه‌ای	میزان استفاده از رسانه گروهی	مستقل	فاصله‌ای
وضعیت اشتغال	مستقل	رتبه‌ای	حفظ محیط زیست	وابسته	فاصله‌ای
ارزش‌های دینی	مستقل	فاصله‌ای	---	---	---

در بررسی توصیفی شاخص ارزش‌های سنتی شهروندان، در مجموع میانگین شاخص ارزش‌های سنتی شهروندان با مقدار ۴/۴۶ است و حکایت از میزان ارزش‌های سنتی شهروندان در حد بالای متوسط می‌باشد.

در بررسی توصیفی شاخص ارزش‌های دینی عقیدتی و عملی شهروندان، در مجموع میانگین شاخص ارزش‌های دینی عقیدتی و عملی شهروندان به ترتیب مقدار ۴/۴۲ و ۲/۱۹ است و حکایت از میزان ارزش‌های دینی عقیدتی و عملی شهروندان در حد بالای متوسط می‌باشد.

در بررسی توصیفی شاخص اخلاق اجتماعی شهروندان، در مجموع میانگین شاخص اخلاق اجتماعی شهروندان با مقدار ۳/۹۷ است و حکایت از میزان اخلاق اجتماعی شهروندان در حد بالای متوسط می‌باشد.

در بررسی توصیفی شاخص مسئولیت‌پذیری شهروندان، در مجموع میانگین شاخص مسئولیت‌پذیری شهروندان با مقدار ۴/۲۲ است و حکایت از میزان مسئولیت‌پذیری شهروندان در حد بالای متوسط می‌باشد.

در بررسی توصیفی شاخص پیروی شهروندان از الگوهای آرایه شده از سوی سازمان‌ها، در مجموع میانگین شاخص پیروی شهروندان از الگوهای آرایه شده از سوی سازمان‌ها با مقدار ۴/۳۱ است و حکایت از میزان پیروی شهروندان از الگوهای آرایه شده از سوی سازمان‌ها در حد بالای متوسط می‌باشد.

در بررسی توصیفی شاخص میزان استفاده از رسانه گروهی، در مجموع میانگین شاخص میزان استفاده از رسانه گروهی ۱/۵۶ می‌باشد و نشان از میزان استفاده از رسانه گروهی پاسخگویان در حد متوسط می‌باشد.

در بررسی توصیفی شاخص رفتار شهروندان در حفظ محیط‌زیست،

جدول (۲): ضریب آلفای کرونباخ برای محاسبه

پایایی متغیرهای تحقیق

متغیر مورد سنجش	تعداد گویه‌ها	آلفای کرونباخ
ارزش سنتی	۵	۰/۷۹۷
ارزش دینی	۱۲	۰/۸۴۱
اخلاق اجتماعی	۷	۰/۸۱۱
مسئولیت‌پذیری	۷	۰/۸۹۸
الگوهای آرایه شده	۸	۰/۸۹۹
رسانه‌های گروهی	۵	۰/۸۳۳
حفظ محیط‌زیست	۱۲	۰/۹۰۰

یافته‌ها

الف: آمار توصیفی پژوهش

نمونه ۳۸۱ نفری شامل ۴۶/۵٪ زن و ۵۳/۵٪ مرد می‌باشد. بیشترین تعداد یعنی ۲۹/۷٪ در گروه سنی ۲۱ تا ۳۰ سال قرار دارند و کمترین تعداد یعنی ۱۱/۳٪ در گروه سنی بالاتر از ۵۵ سال قرار دارند. بیشترین تعداد یعنی ۲۸/۶٪ «خانه‌داری و مشاغل خانگی» و کمترین تعداد، یعنی ۱/۶٪ در مشاغل رانندگی و امور خدماتی مشغول هستند. ۱۸/۴٪ نیز بیکار می‌باشند. بیشترین تعداد یعنی ۲۸/۳٪ دارای تحصیلات لیسانس و کمترین تعداد، یعنی ۵/۱٪ نیز کم‌سواد هستند. بیشترین تعداد یعنی ۲۷/۸٪ دارای تحصیلات دیپلم و کمترین تعداد، یعنی ۴/۲٪ نیز دارای تحصیلات ابتدایی هستند. بیشترین تعداد یعنی ۵۰/۱٪ درآمدی از ۵۰۰۰۰۱ تا ۱۰۰۰۰۰۰ تومان دارند و کمترین تعداد از پاسخ‌دهندگان، یعنی ۳/۱٪ درآمدی بالای ۲۰۰۰۰۰۰ تومان دارند. بیشترین تعداد یعنی ۶۱/۷٪ متأهل و کمترین تعداد از پاسخ‌دهندگان، یعنی ۲/۱٪ در گروه سایر قرار دارند (بیوه یا مطلقه هستند).

ب: آمار استنباطی (آزمون فرضیه‌های پژوهش)

در این قسمت از پژوهش برای آزمون متغیرها و فرضیه‌های تحقیق، تحلیل‌های دو متغیر تحقیق صورت خواهد گرفت و با استفاده از تکنیک‌های آمار استنباطی مثل ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل واریانس و آزمون T به بررسی فرضیه‌های تحقیق خواهیم پرداخت.

در مجموع میانگین شاخص رفتار شهروندان در حفظ محیط‌زیست ۲/۵۲ می‌باشد و نشان از رفتار شهروندان در حفظ محیط‌زیست در حد بالا می‌باشد. در امتیازبندی شاخص رفتار شهروندان در حفظ محیط‌زیست، بیشترین تعداد از شهروندان، یعنی ۷۵/۳ درصد بعضی اوقات محیط‌زیست را حفظ می‌کنند.

جدول (۳): آزمون همبستگی پیرسون بین متغیرهای مستقل و رفتار شهروندان در حفظ محیط‌زیست

متغیرهای مستقل	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معنی‌داری
ارزش‌های سنتی شهروندان	$r=0/537$	Sig= 0/000
ارزش‌های دینی شهروندان	$r=0/677$	Sig= 0/000
اخلاق اجتماعی شهروندان	$r=0/496$	Sig= 0/000
مسئولیت‌پذیری شهروندان	$r=0/659$	Sig= 0/000
پیروی شهروندان از الگوهای آرایه شده از سوی سازمان‌ها	$r=0/716$	Sig= 0/000
میزان استفاده از رسانه گروهی	$r=0/460$	Sig= 0/000

اخلاق اجتماعی شهروندان و رفتار آنها در حفظ محیط‌زیست رابطه مستقیم و متوسطی وجود دارد و با افزایش اخلاق اجتماعی شهروندان، رفتار آنها در حفظ محیط‌زیست بهبود می‌یابد.

فرضیه چهارم: بین مسئولیت‌پذیری شهروندان و رفتار آنها در حفظ محیط‌زیست رابطه وجود دارد.

نتایج مندرج در جدول (۳) نشان می‌دهد که با توجه به نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون ($r=0/659$) و سطح معنی‌داری کمتر از ۵ درصد ($Sig=0/000$) می‌توان گفت که بین مسئولیت‌پذیری شهروندان و رفتار آنها در حفظ محیط‌زیست رابطه مستقیم و قوی وجود دارد و با افزایش مسئولیت‌پذیری شهروندان، رفتار آنها در حفظ محیط‌زیست بهبود می‌یابد.

فرضیه پنجم: بین پیروی شهروندان از الگوهای آرایه شده از سوی سازمان‌ها و رفتار آنها در حفظ محیط‌زیست رابطه وجود دارد.

نتایج مندرج در جدول (۳) نشان می‌دهد که با توجه به نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون ($r=0/716$) و سطح معنی‌داری کمتر از ۵ درصد ($Sig=0/000$) می‌توان گفت که بین پیروی شهروندان از الگوهای آرایه شده از سوی سازمان‌ها و رفتار آنها در حفظ محیط‌زیست رابطه مستقیم و قوی وجود دارد و با افزایش پیروی شهروندان از الگوهای آرایه شده از سوی سازمان‌ها، رفتار آنها در حفظ محیط‌زیست بهبود می‌یابد.

فرضیه اول: بین ارزش‌های سنتی شهروندان و رفتار آنها در حفظ محیط‌زیست رابطه وجود دارد.

نتایج مندرج در جدول (۳) نشان می‌دهد که با توجه به نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون ($r=0/537$) و سطح معنی‌داری کمتر از ۵ درصد ($Sig=0/000$) می‌توان گفت که بین ارزش‌های سنتی شهروندان و رفتار آنها در حفظ محیط‌زیست رابطه مستقیم و متوسطی وجود دارد و با افزایش ارزش‌های سنتی شهروندان، رفتار آنها در حفظ محیط‌زیست بهبود می‌یابد.

فرضیه دوم: بین ارزش‌های دینی شهروندان و رفتار آنها در حفظ محیط‌زیست رابطه وجود دارد.

نتایج مندرج در جدول (۳) نشان می‌دهد که با توجه به نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون ($r=0/677$) و سطح معنی‌داری کمتر از ۵ درصد ($Sig=0/000$) می‌توان گفت که بین ارزش‌های دینی شهروندان و رفتار آنها در حفظ محیط‌زیست رابطه مستقیم و قوی وجود دارد و با افزایش ارزش‌های دینی شهروندان، رفتار آنها در حفظ محیط‌زیست بهبود می‌یابد.

فرضیه سوم: بین اخلاق اجتماعی شهروندان و رفتار آنها در حفظ محیط‌زیست رابطه وجود دارد.

نتایج مندرج در جدول (۳) نشان می‌دهد که با توجه به نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون ($r=0/496$) و سطح معنی‌داری کمتر از ۵ درصد ($Sig=0/000$) می‌توان گفت که بین

نتایج مندرج در جدول (۴) نشان می‌دهد که با توجه به نتایج آزمون تحلیل واریانس ($f=1/92$) و سطح معنی‌داری کمتر از ۵ درصد ($Sig=0/075$) نیست می‌توان گفت که رفتار شهروندان در حفظ محیط زیست بر حسب تحصیلات یکسان است. به عبارت دیگر بین تحصیلات شهروندان و رفتار آنها در حفظ محیط زیست رابطه وجود ندارد.

فرضیه نهم: بین سن شهروندان و رفتار آنها در حفظ محیط زیست رابطه وجود دارد.

نتایج مندرج در جدول (۴) نشان می‌دهد که با توجه به نتایج آزمون تحلیل واریانس ($f=5/81$) و سطح معنی‌داری کمتر از ۵ درصد ($Sig=0/000$) می‌توان گفت که بین رفتار شهروندان در حفظ محیط زیست بر حسب سن تفاوت معناداری وجود دارد. به عبارت دیگر بین سن و رفتار شهروندان در حفظ محیط زیست رابطه وجود دارد.

فرضیه دهم: بین شغل شهروندان و رفتار آنها در حفظ محیط زیست رابطه وجود دارد.

نتایج مندرج در جدول (۴) نشان می‌دهد که با توجه به نتایج آزمون تحلیل واریانس ($f=4/94$) و سطح معنی‌داری کمتر از ۵ درصد ($Sig=0/000$) می‌توان گفت که بین رفتار شهروندان در حفظ محیط زیست بر حسب شغل تفاوت معناداری وجود دارد. به عبارت دیگر بین شغل و رفتار شهروندان در حفظ محیط زیست رابطه وجود دارد.

فرضیه یازدهم: بین جنسیت شهروندان و رفتار آنها در حفظ محیط زیست رابطه وجود دارد.

جدول (۵): آزمون T در بررسی تفاوت در رفتار شهروندان در حفظ محیط زیست بر حسب جنسیت

شاخص (متغیر وابسته)	شاخص (متغیر مستقل)	آماره T	سطح معنی‌داری (P)
رفتار شهروندان در حفظ محیط زیست	جنسیت	۱/۳۴	۰/۱۸۰

تحلیل مسیر شاخص‌های پژوهش با نرم افزار لیزرل بر اساس نتایج مدل‌های معادلات ساختاری در لیزرل می‌توان گفت، RMSEA مقدار ۰/۰۷۱ به دست آمده است و چون از ۰/۰۸ کمتر است و همچنین آزمون مجذور کای با مقدار ۱۱۱/۶۹ و درجه آزادی ۴۴ و سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰، نشان می‌دهد که مدل مورد نظر نمودار (۲)، هماهنگ با الگوی

فرضیه ششم: بین میزان استفاده از رسانه گروهی و رفتار شهروندان در حفظ محیط زیست رابطه وجود دارد.

نتایج مندرج در جدول (۳) نشان می‌دهد که با توجه به نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون ($r=0/460$) و سطح معنی‌داری کمتر از ۵ درصد ($Sig=0/000$) می‌توان گفت که بین میزان استفاده از رسانه گروهی و رفتار آنها در حفظ محیط زیست رابطه مستقیم و متوسطی وجود دارد و با افزایش میزان استفاده از رسانه گروهی، رفتار آنها در حفظ محیط زیست بهبود می‌یابد.

جدول (۴): آزمون تحلیل واریانس (F) بین متغیرهای مستقل و رفتار شهروندان در حفظ محیط زیست

متغیرهای مستقل	تحلیل واریانس (F)	سطح معنی‌داری
میزان درآمد شهروندان	$f=3/04$	$Sig=0/017$
تحصیلات شهروندان	$f=1/92$	$Sig=0/075$
سن شهروندان	$f=5/81$	$Sig=0/000$
شغل شهروندان	$f=4/94$	$Sig=0/000$

فرضیه هفتم: بین میزان درآمد شهروندان و رفتار آنها در حفظ محیط زیست رابطه وجود دارد.

نتایج مندرج در جدول (۴) نشان می‌دهد که با توجه به نتایج آزمون تحلیل واریانس ($f=3/04$) و سطح معنی‌داری کمتر از ۵ درصد ($Sig=0/017$) می‌توان گفت که بین رفتار شهروندان در حفظ محیط زیست بر حسب درآمد تفاوت معناداری وجود دارد. به عبارت دیگر بین درآمد و رفتار شهروندان در حفظ محیط زیست رابطه وجود دارد.

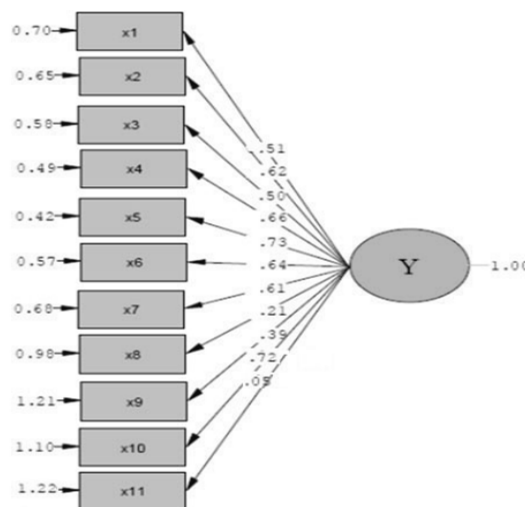
فرضیه هشتم: بین تحصیلات شهروندان و رفتار آنها در حفظ محیط زیست رابطه وجود دارد.

نتایج مندرج در جدول (۵) نشان می‌دهد که با توجه به این که سطح معنی‌داری آزمون t مقدار ۰/۱۸۰ محاسبه شده و از خطای ۵٪ کمتر نیست بنابراین، فرض صفر رد نمی‌شود و فرض مقابل (ادعای تحقیق) تایید نمی‌شود. یعنی رفتار شهروندان در حفظ محیط زیست بر حسب جنسیت یکسان است و بین جنسیت شهروندان و رفتار آنها در حفظ محیط زیست رابطه وجود ندارد.

۰/۰۵ معنی‌دار هستند. لازم به ذکر است که ضرایب مدل تحلیل مسیر در شاخص‌های X8, X9, X10 کوچکتر از مقدار ۰/۵ بوده و در سطح خطای ۰/۰۵ معنی‌دار نیستند. ضریب تعیین مدل رگرسیونی ۰/۶۱۶ محاسبه شده و بیانگر این است که ۶۱/۶٪ از تغییرات مدل رگرسیونی به وسیله ۸ شاخص موثر در مدل رگرسیون تحلیل مسیر تبیین شده است. ضرایب و سطوح معنی‌داری آزمون برای هر شاخص در جدول زیر مندرج می‌باشد. (متغیر Y حفظ محیط‌زیست است). متغیرهای «پیروی شهروندان از الگوهای آرایه شده از سوی سازمان‌ها» و «شغل شهروندان» با مقادیر بالای ۱۲ درصد بیشترین تاثیر و متغیر جنسیت و تحصیلات با مقادیر کمتر از ۴ درصد، کمترین تاثیر را بر حفظ محیط‌زیست داشته‌اند (جدول ۶).

جدول (۶): ضرایب و سطوح معنی‌داری آزمون برای شاخص‌های پژوهش

شاخص‌های موثر در حفظ محیط‌زیست	ضرایب	سطح معنی‌داری (P)	درصد تاثیر
ارزش‌های سنتی (X1)	۰/۵۱	۰/۰۲	۹/۰۴
ارزش‌های دینی (X2)	۰/۶۲	۰/۰۱	۱۰/۹۹
اخلاق اجتماعی (X3)	۰/۵۰	۰/۰۲	۸/۸۶
مسئولیت‌پذیری (X4)	۰/۶۶	۰/۰۱	۱۱/۷۰
پیروی شهروندان از الگوهای آرایه شده از سوی سازمان‌ها (X5)	۰/۷۳	۰/۰۰	۱۲/۹۴
رسانه‌های گروهی (X6)	۰/۶۴	۰/۰۱	۱۱/۳۵
درآمد شهروندان (X7)	۰/۶۱	۰/۰۱	۱۰/۸۱
تحصیلات شهروندان (X8)	۰/۲۱	۰/۱۵	۳/۷۲
سن شهروندان (X9)	۰/۳۹	۰/۱۰	۶/۹۱
شغل شهروندان (X10)	۰/۷۲	۰/۰۰	۱۲/۷۷
جنسیت شهروندان (X11)	۰/۰۵	۰/۲۳	۰/۸۸

Chi-Square=111.69, df=44, P-value=0.00000, RMSEA=0.071

نمودار (۲): مدل معادله ساختاری

بحث و نتیجه گیری

بهبود محیط زیست زمانی حاصل خواهد شد که محیط طبیعی و فرهنگی انسان با هم مرتبط باشند. لازمه تحقق چنین هدفی وجود اخلاق محیط زیستی در تمامی اقشار یک جامعه در یک جامعه می باشد. برای گسترش فرهنگ محیط زیستی در جامعه لازم است در پی شناخت میزان دانش و نگرش افراد جامعه بوده، تا بتوان بر مبنای نیاز افراد برای درک بیشتر از مفهوم محیط زیست، حفظ و نگهداری آن برنامه ریزی کرد. با دادن آگاهی و اطلاعات کافی به افراد جامعه و فراهم کردن مدل های اجتماعی که بتوانند فرهنگ محیط زیستی را اجرا کنند نه تنها گسترش فرهنگ محیط زیستی تسهیل پیدا می کند، بلکه موجب تقویت روحیه و شناخت بیشتر افراد از ارتباط آنان با محیط زیست خود می شود. از آن جا که آموزش یکی از مناسب ترین راه ها برای رسیدن به توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیط زیستی می باشد، لازم است مقوله آموزش و ترویج حفاظت از محیط زیست در قالب یکی از ضروریات دست یابی به توسعه پایدار مورد توجه قرار گیرد. در این راستا متغیرهای شناخته شده ای از قبیل مسئولیت پذیری شهروندان، اخلاق اجتماعی شهروندان، یکپارچگی، ارزش های دینی، رسانه های جمعی در یادگیری اجتماعی (شامل توجه، حفظ و یادآوری و انگیزش) و روابط اجتماعی بر حفظ و نگهداری محیط زیست موثر می باشند. نتایج این تحقیق علاوه بر تایید تاثیر متغیرهای مذکور، تاثیر متغیرهای فردی مانند سن، درآمد و شغل بر حفظ و نگهداری محیط زیست نیز مورد تایید قرار گرفت. و تنها تاثیر دو متغیر جنسیت و تحصیلات در بر حفظ و نگهداری محیط زیست رد شد. اما در برخی از پژوهش های انجام شده زنان در اکثر کشورهای بیشتر از مردان اقدامات عملی در جهت حفاظت از محیط زیست انجام می دهند و بدین صورت نوع جنسیت بر حفظ و نگهداری محیط زیست تاثیر دارد برخی معتقدند که زنان به دلیل زن بودن، بهتر از مردان از محیط زیست خود محافظت می کنند. اما گروه دیگری که با این نظر موافق نیستند، می گویند زنان نه به عنوان زن بودن، بلکه به علت تجربه هایی که در زمینه استفاده از منابع طبیعی و مدیریت مربوط به آن دارند، بیش از مردان در حفظ محیط زیست نقش داشته اند. کسان دیگری با طرح بحث جنسیت می گویند که زنان و مردان در مسیر زندگی اجتماعی خود دارای نقش ها و نیازهای متفاوتی هستند که باید آنها را شناخت و

برنامه های توسعه را بر مبنای این نقش ها و نیازها تنظیم کرد. در مورد متغیر تحصیلات این چنین می توان بیان داشت که در کشورمان هیچ سرفصل آموزشی به نام آموزش رفتارهای محیط زیستی از دبستان گرفته تا دانشگاه وجود ندارند. بنابراین، عاقلانه نیست اگر انتظار رفتارهای محیط زیستی متفاوتی از افراد تحصیل کرده داشته باشیم. این نکته در پژوهش های دیگر هم مورد تایید قرار گرفته است و نبود مطالبی با محتوا آموزش رفتارهای محیط زیستی در کل مقاطع تحصیلی، نقطه ضعفی است که فقدان آن محسوس می باشد و در نهایت با توجه به نتایج مدل رگرسیونی پژوهش متغیرهای «پیروی شهروندان از الگوهای ارایه شده از سوی سازمان ها» با ضریب تعیین (۰/۷۳) و «شغل شهروندان» با ضریب تعیین (۰/۷۲) و مقادیر بالای ۱۲ درصد بیشترین تاثیر و متغیر جنسیت با ضریب تعیین (۰/۰۵) و تحصیلات با ضریب تعیین (۰/۲۱) و مقادیر کمتر از ۴ درصد، کمترین تاثیر را بر حفظ محیط زیست داشته اند.

اما با توجه به همه نکته های مطرح شده و مطالعه تحقیقات پیشین می توان این چنین بیان داشت نتایج این تحقیق با نتایج تحقیقات قبلی همسو بوده است.

پیشنهادها

۱. تقویت ارزش های سنتی و دینی شهروندان در مورد حفظ محیط زیست در جامعه.
۲. تقویت مسئولیت پذیری در حفظ محیط زیست با توجه به اینکه مسئولیت پذیری شهروندان عاملی است که می تواند رفتار شهروندان در حفظ محیط زیست در جامعه را ارتقاء بخشد.
۳. دولت مردان و برنامه ریزان شهری با اتخاذ سیاست های صحیح در آموزش شهروندان در ایجاد و تقویت فرهنگ محیط زیستی کوشش نمایند و از این طریق گامی اساسی در راستای نجات محیط زیست بردارند.
۴. شهرداری ها با برنامه های مدون و دوره ای فرهنگ فضای سبز و رفع مشکلات آلودگی های محیط زیستی را برای شهروندان فرهنگ سازی نموده و با راهکارهای تشویقی و مواردی از این دست شهر را به سمت شهری زیبا سوق دهد تا شهروندان بفهمند که سالم نگهداشتن محیط زیست نشانه مدرنیته و رفاه و فرهنگ والا است.

ترنج، رئیس اداره آموزش و پژوهش سازمان حفاظت محیط‌زیست استان چهارمحال و بختیاری که در انجام هر چه بهتر این پژوهش همکاری داشتند صمیمانه تشکر می‌کنیم.

۵. تهیه و توزیع بسته‌های شامل برشور و CD با مضمون اهمیت حفظ محیط‌زیست، کیسه زباله تجزیه‌پذیر و مواردی از این دست بین مسافران که به این شهر سفر می‌کنند (به خصوص در فصل تابستان).

یادداشت‌ها

1. Environmental Performance Index

تشکر و قدردانی

در پایان از مهندس مرتضی منصوری، رئیس اداره حفاظت محیط‌زیست شهرستان بروجن و همچنین سرکار خانم سمیه

فهرست منابع

- اوجاقی، ن. ۱۳۸۶. دین و تاثیر آن بر رفتار اخلاقی، نشریه معرفت، شماره ۱۱۳.
- بری، ج. ۱۳۸۰. محیط‌زیست و نظریه اجتماعی، ترجمه حسن پویان و نیره توکلی، تهران، انتشارات سازمان محیط‌زیست.
- ترنر، ج. ۱۳۸۱. ساخت نظریه جامعه‌شناسی، ترجمه عبدالعلی لهسایی‌زاده، شیراز، نوید.
- تولایی، ن. ۱۳۸۶. جامعه‌شناسی محیط‌زیست، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- دبیر سپهری، م. ۱۳۸۴. مروری بر گزارش سال ۲۰۱۰ شاخص پایداری زیست‌محیطی، مجله تحولات اقتصادی و همکاری‌های بین‌المللی، پیش شماره ۲.
- دورکیم، ا. ۱۳۸۳. قواعد روش جامعه‌شناسی، ترجمه علی‌محمد کاردان، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- رفیع‌پور، ف. ۱۳۷۸. وسایل ارتباط جمعی و تغییر ارزش‌های اجتماعی، گروس.
- ریتزر، ج. ۱۳۷۹. نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، انتشارات علمی.
- ستوده، ا - پور اصغر سنگاچی، ف، تاریخ بررسی گزارش‌های شاخص‌های پایداری و عملکرد محیط‌زیست در سالهای ۲۰۰۵، ۲۰۰۶ و ۲۰۰۸ و جایگاه ایران. ۱۳۸۹. محیط‌زیست و توسعه، شماره ۱.
- فیروزی، م. ۱۳۸۴. مبانی حق بهره‌مندی از محیط‌زیست سالم در قرآن کریم، فصلنامه رواق اندیشه، شماره ۴۲.
- قوام، م. ۱۳۷۵. حمایت کیفری از محیط‌زیست، انتشارات سازمان حفاظت محیط‌زیست.
- کوئیل، د. ۱۳۸۲. درآمدی بر نظریه‌های ارتباطات جمعی، ترجمه پرویز اجلالی، تهران، نشر مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
- کومنز، ب. ۱۳۸۲. انسان و محیط‌زیست، ترجمه بهروز دهزاد، تهران، انتشارات موج سبز.
- گیدنز، آ. ۱۳۸۴. معنای مدرنیت، ترجمه علی اصغر سعیدی، تهران، انتشارات کویر.
- مرکز آمار استناداری چهارمحال و بختیاری. ۱۳۹۰. سالنامه آماری استان چهارمحال و بختیاری، شهرکرد، انتشارات استناداری.
- مهدوی، م، ریاحی، و. ۱۳۸۳. عوامل فرهنگی اجتماعی در تقابل با محیط‌زیست، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۴۷.

Blaiki, N. W. H. and Ward. R. 1992. Ecological world views and environmentally responsible behavior. social wetens chappen, page 40.

Kaiser, F. wolfing, S. fuhrer. 1999. Environmental attitude and ecological behavior, journal of environmental psychology 19, page 1.